

mr sc Sanida Šehmehmedović

UDK 376.1-056.3:371.26]

Identifikacija sredinskih i personalnih činilaca koji uslovljavaju neuspjeh u učenju i ponašanju djece s posebnim potrebama¹¹

Sažetak

Funkcija ovog istraživačkog rada je, prije svega, bazirana na proučavanju socijalnih odnosa i osobina ličnosti djece s posebnim potrebama u funkciji ponašanja i školskog uspjeha, zatim, potenciranje na karakteristikama razvojnih faza uzrasta djece od 1. do 9. razreda O. Š, odnosno analiziranje psihičkih razvojnih procesa djece, što je ključna paradigma efikasnog djelovanja stručnog tima na uspješnost rada u školi. Problem, ciljevi, zadaci i hipoteze istraživanja su precizno definirani, gdje se u deset, detaljno formuliranih, hipoteza nastojalo ispitati fundamentalne uzroke neuspjeha u učenju i ponašanju djece s posebnim potrebama sljedećih kategorija: PTSD – posttraumatski sindrom, ADD – poremećaj koncentracije, AD/HD – deficit pažnje, hiperaktivnost kao dominantan model, EBD – emotivno bihevioralne smetnje i KS-kombinirane smetnje, multipla dijagnoza (prema klasifikaciji DSM-IV). Hipoteze se odnose na teoretske postulate, da na ponašanje i uspjeh u školi djece SPP značajno utječu njihove stečene ili urođene osobine ličnosti; da postoji značajna razlika između sredinskih činilaca (stavova roditelja, nastavnika, kvalitete nastavnog kurikulumu, metoda i oblika u nastavi, reedukacije stručnog kadra u školi, formiranje kvalitetne pedagoško-psihološke, medicinske i socijalne službe u redovnim školama, uvođenje IEP-a, partnerstvo s

¹¹ Izvod iz magistarskog rada *Inkluzija i individualizacija u obrazovanju*, CES - Finska i BiH; Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Univerzitet Jevaskyla.

roditeljima i sl.) i neuspjeha djece SPP; da se usluge i kvaliteta nastave u redovnim i specijalnim školama značajno razlikuju; da je. uspjeh djece SPP, istih ili sličnih vrsta smetnji u učenju i ponašanju koje su se ispitivale, značajno različit u redovnim integriranim odjeljenjima i specijalnim školama. Konceptualni prikaz hipoteza odnosi se na relevantne uzročno-posljedične indikatore provođenja individualizacije i inkluzije u redovnim školama, te u široj društvenoj zajednici. Uzorak 140 ispitanika, reprezentativno je izabran s obzirom na populaciju nastavnika, roditelja i učenika s naznačenim kategorijama smetnji u učenju i ponašanju, u Zavodu za specijalni odgoj i obrazovanje „Mjedena“ u Sarajevu i I. O.Š.

Ključne riječi: Inkluzija i individualizacija, PTSP – postraumatski stresni poremećaj, AD/HD – deficit pažnje i hiperaktivnost, EBD – emocionalno bihevioralne smetnje, IEP – individualni edukacijski plan i program.

Uvod

Pojam inkluzija (lat. inclusio) označava uključanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, podrazumijevanje. Prethodna determinanta pojmu inkluzija jeste pojam integracija što označava obnavljanje, dopunjavanje bitnim činjenicama. Inkluzija označava osnovno demokratsko pravo, pri čemu nema odbačenih, stigmatiziranih, odvojenih niti hendikepiranih, gdje su „svi različiti svi ravnopravni“. Inkluzija u obrazovanju je usmjerena ka identifikaciji prepreka učenja i pravilnog razvoja ličnosti djeteta. Ovim istraživanjem se nastoji dokazati značaj implementacije inkluzije i individualizacije, kako u obrazovanju tako i u cijelom društvu.

Osnovni psihološki procesi inkluzivnog odgojno-obrazovnog toka

Pokret za potpuno uključivanje, tj. inkluziju djece s poteškoćama u razvoju u regularna odjeljenja, proizvodi kontraverzne reakcije slične onima u vrijeme borbe protiv rasne diskriminacije u školama.¹² Mnogi stručnjaci obrazovne politike zagovaraju inkluziju iz više razloga. Dosadašnja praksa specijalnog obrazovanja ne daje dobre rezultate, bez obzira na uložena sredstva u takav sistem obrazovanja. Optimalno rješenje se nalazi u dva odgovora. Prvi je odgovor na pitanje da li dijete s posebnim potrebama može da dobije odgovarajući odgojno-obrazovni stimulans, bez separacije u posebne razrede ili posebne škole. Drugi odgovor rješenje nalazi u istinskoj individualizaciji odgojnog rada.

Individualizacija omogućava nastavniku da upozna svakog učenika, da mu stalno ističe jake strane, te da mu pomaže i da koriguje slabe strane, da stimulira uspješniju integraciju u razredni kolektiv, da razvija samopouzdanje učenika i osjećaj važnosti u grupi kojoj pripada.

Inkluzija definirana od UNESCO

Inkluzija je maksima izgrađena na uvjerenju da su svi ljudi jednaki, da bi trebali biti poštovani i vrednovani, kao sadržaj koji je baziran na ljudskim pravima.

Također, inkluzija predstavlja jedan «nedovršen set procesa» u kojem djeca i odrasli sa smetnjama imaju priliku da potpuno učestvuju u svim društvenim aktivnostima koje su već ponuđene ljudima koji nemaju takve smetnje.¹³

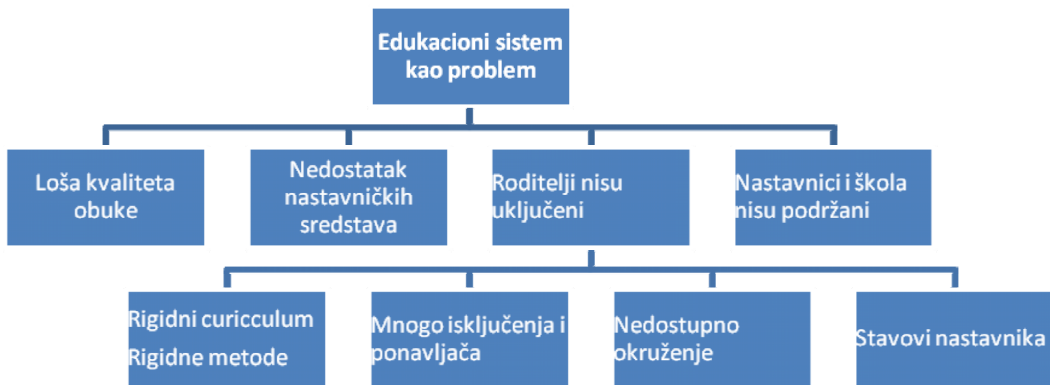
¹² Report, NASBE Study Group on Special Education, 1992, str. 5.

¹³ UNESCO - at the UN - Committee on Rights of the Child - October 6, 1997- Centre for Human Rights, Geneva.

Integrirana edukacija

Inkluzivna edukacija

Problem istraživanja

Šire se razrađuju osnovni psihološki procesi inkluzivnog odgojno-obrazovnog toka, te analiziraju sadržaji i načini prilagođavanja kurikuluma, kao i procesa odgoja i obrazovanja individualnim nivoima mogućnosti djece s posebnim potrebama. Kategorije učenika SPP, koje su ispitivane i koje su nastavnici opservirali kroz

dugoročni rad s njima, jesu sljedeće: PTSD – posttraumatski stresni poremećaj, emotivno-bihevioralni poremećaj, ADD – deficit pažnje, AD/HD – hiperaktivnost i kombinirane smetnje, koje predstavljaju uzroke poremećaja u učenju i ponašanju.

Za razumijevanje problema istraživanja, potrebno je naglasiti značaj istraživanja u oblasti socijalnih odnosa, kognicije, konacije i afektiviteta.

- Sredinski faktori u ovom istraživanju su ispitivani pomoću upitnika za nastavnike i upitnika za roditelje.

- Afektivni faktori se odražavaju kroz skalu procjene za percepciju ponašajnih karakteristika učenika.

- Kognitivni faktori su procijenjeni pomoću kategorizacije stručnog tima sačinjenog od pedijatra, neuropsihijatra, psihologa, defektologa i pedagoga.

- Konativni faktori uključuju motive i motivacione osobine ličnosti, karakterne i sl. Od konativnih faktora, u istraživanju su zastupljene urođene i stečene crte ličnosti djece, koje su dijagnosticirali psiholog i pedagog u spomenutim školama: specijalnim i redovnim inkluzivnim odjeljenjima.

Predmet i cilj istraživanja

Da bismo došli do saznanja o mogućim faktorima koji uzrokuju školski uspjeh i karakteristično ponašanje djece s posebnim potrebama, izvršili smo empirijsko istraživanje i došli do empirijskih podataka o njihovoj socijalnoj interakciji s nastavnicima, roditeljima i vršnjacima, o kvaliteti nastave, što je utjecalo na razvoj ličnosti djece SPP, te na njihovu afirmaciju u društvu. Zatim, došli smo do empirijskih podataka o personalnim, nasljednim i stečenim, faktorima djece SPP u funkciji školskog uspjeha i ponašanja.

Cilj ovog istraživanja je ispitati ulogu sredinskih činilaca djece s posebnim potrebama, zatim njihovih osobina ličnosti (sposobnosti, motivacije, temperamenta, karaktera), te kliničke profile ličnosti, što se odražava na školski uspjeh i ponašanje djece SPP.

Hipoteze istraživanja

- ▶H1: Možemo tvrditi da postoji značajna razlika u vrstama smetnji učenja i ponašanja djece SPP u zastupljenom školskom sistemu redovnih i specijalnih škola, s obzirom na spol.
- ▶H2: Postoji statistički značajna razlika u školskm uspjehu između učenika u redovnoj i specijalnoj školi.
- ▶H3: Pretpostavlja se da postoji značajna korelacija između stavova roditelja i uspjeha u učenju djece s iznimnim potrebama u specijalnoj školi.
- ▶H4: Pretpostavlja se da postoji značajna korelacija između stavova roditelja i pravilnosti ponašanja djece s iznimnim potrebama u specijalnoj školi.
- ▶H5: Ne postoji značajna razlika između usluga specijalnih ustanova i redovnih inkluzivnih odjeljenja kod djece s istim kategorijama posebnih potreba.
- ▶H6: Postoji značajna razlika između utjecaja sredinskih faktora i školskog neuspjeha djece SPP. (Ispituje se nastavničko okruženje – stavovi o inkluziji i obrazovanje nastavnika, reedukacija nastavnika, nastavne metode i tehnike, curriculum – nastavni plan i program, prisustvo skrivenog kurikuluma, oblici rada: nastava RNS/različitih nivoa složenosti, individualni listići, posebni zadaci/domaći zad. za svakog učenika, kreiranje IEP-a)
- ▶H7: Pretpostavlja se da postoji korelacija između personalnih faktora učenika i stavova nastavnika o mogućnostima progresivnog rada s djecom posebnih potreba.
- ▶H8: Pretpostavlja se da postoje značajne razlike između položaja djece posebnih potreba u nastavi (s obzirom na stimulativno isticanje dječijih snaga, prilika i prednosti).
- ▶H9: S obzirom na teorijsku osnovu, opravdano je pretpostaviti da postoji značajan utjecaj stečenih ili urođenih osobina ličnosti djece SPP (s posebnim potrebama) u funkciji školskog neuspjeha.

►H10: Postoji statistički značajna korelacija između osobina ličnosti i smetnji u ponašanju kod učenika u redovnim integriranim odjeljenjima.

Varijable istraživanja

U ovom istraživanju, postavljen je osnovni zadatak da se ispita utjecaj socijalnih odnosa i sklopa osobina ličnosti djece s posebnim potrebama na školski uspjeh i ponašanje.

Zavisna varijabla ovog istraživanja, jeste školski uspjeh i ponašanje. To je varijabla čiji se efekti mijenjaju uz promjene i utjecaj nezavisne varijable. Rezultati mnogih istraživanja, u najširem smislu, govore da uspjeh u školskom učenju ovisi, s jedne strane, od samog društva, njegovih ciljeva vaspitanja i obrazovanja, od organizacije učenja, ličnosti nastavnika i njegovih odnosa s učenicima, porodičnih odnosa itd. i, s druge strane, od onog ko uči, tj. njegove psihofizičke sposobnosti, motivacionih, kognitivnih i afektivnih faktora. S obzirom da je težište rada problem školskog uspjeha i uzroci ponašanja djece SPP, ovaj rad pripada području pedagoške, specijalne i kliničke psihologije.

Nezavisnu varijablu čine sredinski faktori (vrsta škole, metode i oblici rada, nastavni curriculum, primjenljivost IEP-a i sl), spol i sklop osobina ličnosti djece SPP, koje mogu biti stečene ili urođene. Cilj istraživanja je utvrditi utjecaj nezavisne varijable na zavisnu. Ispitujući faktore socijalnih odnosa i osobina ličnosti (u sklopu kojih se nalaze crte sposobnosti, temperamenta, karaktera i motivacije) u funkciji školskog uspjeha i ponašanja djece SPP, ovo istraživanje zalazi u predmet socijalne psihologije.

Psihosocijalni problemi koji se manifestiraju na relaciji pojedinac – sredina (vršnjaci, profesori, roditelji) jesu predmet socijalne psihologije. Prema tome, utvrđeno je da od odnosa društvene sredine dosta zavisi kako će djeca SPP afirmirati svoje sposobnosti u socijalnom okruženju.

Metode istraživanja

U istraživanju se koristila eksperimentalna metoda i metoda teorijske komparativne analize sadržaja. Eksperimentalna metoda polazi od empirijskih činjenica, konkretnog iskustva, čiji je osnovni zadatak da utvrdi postojanje kauzalnih (uzročno-posljedičnih) odnosa u vaspitnoj empiriji, proučavajući to iskustvo, te na osnovu dobijenih rezultata izlaganje suda o njegovoj vrijednosti. Ova metoda spada u jedinstvenu empirijsko-analitičku metodološku orijentaciju, koja polazi od epistemološke pretpostavke, gdje nastava predstavlja strukturu uzročno povezanih varijabli, a ne kompleksnu interakciju grupa i pojedinaca u određenoj socijalnoj sredini. Insistirajući na objektivnosti, kvantifikaciji i kontroli, te na naučnoj deskripciji, pozitivistička istraživanja najčešće kompariraju različite nastavne metode i postupke, te pokušavaju da otkriju kauzalne veze između njih, s jedne, i efikasnost nastave, s druge strane.

Tehnike i instrumenti istraživanja

U ovom istraživanju su korišteni sljedeći testovi:

- Ono što smo uspjeli zaključiti iz obrade *upitnika za nastavnike*, jeste činjenica da li je školski uspjeh učenika i njihovo kontraindikativno ponašanje uzrokovano neadekvatnim edukativnim okruženjem i profesionalnim uslugama, u kojoj mjeri su nastavnici reeducirani o djeci s posebnim potrebama, te kakav je kvalitet nastave, primjena IEP-a i sl.

-Test percepcije ponašajnih karakteristika djece SPP, svrstanih u 5 kategorija, identificira nastavnikovu spoznaju o već dijagnosticiranim smetnjama djece SPP i pokušava dati realan osvrt na ponašajne manifestacije iste kategorije učenika u specijalnoj i redovnoj edukativnoj ustanovi. Važno nam je saznati u kojoj mjeri su ova djeca pravilno kategorisana, te koliko je moguć napredak u radu s djecom SPP.

-Upitnik za roditelje nam govori o ajtemima koji opisuju mentalnu i emotivnu zrelost roditelja za odgoj djece SPP, te prethodne poduzete korake u odgoju tih

roditelja. Koliko je glavni uzročnik disfunkcije i malformacije različitih sposobnosti djece SPP, ustvari genetska predispozicija, a koliko stečeno ponašanje uslovljeno odgojem i obrazovanjem. Za takvo saznanje ostaje nam da sačekamo konačne rezultate ovog istraživanja.

-Heuyerov test se primjenjuje u svrhu prognoze za poremećaje u ponašanju. To je klinički test koji ne mjeri patologiju-bolest, nego je fokusiran na simptomatsku razinu, tj. na relativno prihvatljive devijacije ponašanja. Namijenjen je djeci od 8 do 16 godina. Heuyerov test osobina ličnosti mjeri osam dimenzija:

1) emocionalnu osjetljivost, 2) opsesivnu psihosteniju – anksioznost, 3) shizoidne tendencije – kognitivna dezorganizacija, psihoticizam, 4) paralelne tendencije – neuroticizam, brzo mijenjanje raspoloženja, nezrelost, impulsivnost, 5) depresivne i hipohondrijske tendencije – loše raspoloženje, osjećaj neadekvatnosti, 6) impulsivne i epileptičke tendencije, 7) tendencija duševne neuravnoteženosti – heterostaza, 8) antisocijalne tendencije – nesposobnost za socijalno prilagođavanje; djeca koja teško uče na osnovu kazne ili pravilnog usmjerenja.

Ukoliko indikacije socijalnih odnosa i različitog profila ličnosti, kao i prema mnogim istraživanjima, budu utjecale na školski uspjeh i ponašanje djece SPP, u vaspitno-obrazovnom području bi trebalo urgentno djelovati specifičnim edukativnim metodama.

Populacija i uzorak istraživanja

Statističke jedinice za uzorak istraživanja su izabrane iz osnovnog statističkog skupa koji čine nastavnici Zavoda „Mjedenica“ i Osnovne škole „Suljo Čilić“. Uzorak istraživanja je konačan dio osnovnog skupa koji se na određen način izdvaja iz osnovnog skupa radi ispitivanja nekog obilježja. Uzorak se sastoji ukupno od 140 ispitanika: 70 nastavnika u obje škole i 70 roditelja djece SPP iz oba spomenuta odgojno-obrazovna instituta, a to su Zavod „Mjedenica“ i O.Š. „Suljo Čilić“.

Populacija učenika s posebnim potrebama obuhvata hronološku dob od 6 do 16 godina, a svrstavaju se u razrede s obzirom na omjer njihove mentalne i hronološke dobi – prema klasifikaciji IQ i drugih sposobnosti (psihomotornim, fizičkim, senzornim). Kategorije učenika SPP, koje su nastavnici opservirali kroz dugoročni rad s njima, jesu: PTSD-specifične ratne traume, emotivni poremećaji, bihevioralni- poremećaji u ponašanju, AD/HD, kombinovane smetnje koje rezultiraju poremećajima u učenju.

Zaključak

Istraživanje problematike ovog empirijsko-analitičkog naučno-istraživačkog rada, ukazalo je na spoznaje o osobinama ličnosti djece s posebnim potrebama (SPP), socijalne odnose djece SPP s roditeljima, nastavnicima i vršnjacima u funkciji školskog uspjeha. Šire su se razradili osnovni psihološki procesi inkluzivnog odgojno-obrazovnog toka, te analizirali sadržaji i načini prilagođavanja kurikuluma i procesa odgoja i obrazovanja individualnim nivoima mogućnosti djece s posebnim potrebama.

Ovim istraživačkim radom dokazano je da su dječaci, s ispitanim vrstama smetnji, znatno ugroženiji u specijalnoj školi, u odnosu na djevojčice koje su neprihvatljivije u redovnoj školi. Nastavni kurikulum, oblici i metode u nastavi, utjecaj nedovoljno razvijenog stručnog tima, needuciranost nastavnika, odsustvo IEP-a, nepartnerstvo s roditeljima, značajno utječu na neuspjeh u učenju i ponašanju djece SPP. Određene ispitane osobine ličnosti djece SPP dokazane su značajnim u funkciji šk. neuspjeha i ponašanja djece SPP. Naglašavanjem pozitivnih osobina ličnosti djece i njihov razvoj do optimalnog nivoa, uveliko doprinosi efikasnosti afirmacije ličnosti djeteta.

Literatura

1. Andrilović, V, Čudina-Obradović, M, *Psihologija učenja i nastave*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

2. Atkinson, J. & Raynor O, *Motivation and achievement*, Washington, Winston, 1974.
3. Blos, P, *The early childhood Passage*, International Universities Press, New York, 1979.
4. Barnes, H. L. & Olson, D. H, *Parent-children communication and the circumplex model*, Child Development, 56.
5. Bezinović, P, *Samopoštovanje i percepcija osobne kompetentnosti*, Godišnjak Zavoda za psihologiju, Rijeka, 1993/1994.
6. Cooper, C. R, Grotevant, H. D, & Condon, S. M, *Family support and conflict: Both foster children identity and role-taking skills*, Jossey-Bass, San Francisco, 1984.
7. Campbell, E, Adams, G. R, & Dobson, W. R, *Family correlates of identity formation in childhood*, A study of the predictive utility of connectedness and individuality in family relations, Journal of Youth and Adolescence, 13, 1984.
8. Clark, C, Dyson, A. & Millward, A, *Theorising special education*, Hobbs the Printers, GB, 1998; J. Lerner, Learning disabilities, Houghton Mifflin Company, 1997.
9. Fulgosi, A., *Psihologija ličnosti*, Naklada Slap, 1997.